

PROFESORKA PARODIE¹

Módní defétismus Judith Butlerové

Martha Nussbaumová

1.

Akademický feminismus byl v Americe po dlouhou dobu spojený s praktickou snahou dosáhnout pro ženy spravedlnosti a rovnosti. Teoretičky a teoretici považovali feministickou teorii za něco víc než jen rozmarná slova na papíře. Teorie pro ně byla provázána s návrhy na změny ve společnosti. Feminističtí badatelé a badatelky se zapojovali do mnoha konkrétních projektů, jako je reforma zákona o znásilnění, nasměrování pozornosti veřejnosti k problémům domácího násilí a sexuálního obtěžování a zajištění právního odškodnění pro jejich oběti, zvýšení ekonomických příležitostí pro ženy, zlepšení pracovních podmínek žen a jejich vzdělání, získání benefitů pro těhotné pracující ženy, boj proti obchodování se ženami a dívkami v oblasti prostituce nebo usilování o sociální a politickou rovnost leseb a gayů.

Někteří teoretici a teoretičky skutečně opustili akademické prostředí, neboť se cítili pohodlněji ve světě praktické politiky, kde mohli řešit tyto naléhavé problémy přímo. Ti, kteří zůstávají v akademickém prostředí, často pokládali za otázku vlastní cti být angažovaným a praktickým typem akademika, sledovat neustále materiální životní podmínky skutečných žen a psát vždy s ohledem na tato skutečná těla a zápolení. Například každá stránka textů od Catharine MacKinnonové konfrontuje čtenáře se skutečnou otázkou právní a institucionální změny. Pokud člověk nesouhlasí s jejími návrhy – a mnoho feministek a feministů s nimi nesouhlasí –, pak mu její texty předkládají výzvu nalézt jiný způsob, jak vyřešit problém, který autorka tak živě načrtla. Feministky a feministé se v některých případech rozcházel ve svých názorech na to, co je špatné a co je potřeba, aby se věci zlepšily. Všichni však souhlasili, že podmínky žen jsou často nespravedlivé a že právo a politické jednání je mohou

¹ Přeloženo podle M. Nussbaum, *The Professor of Parody. The Hip Defeatism of Judith Butler*, in: *The New Republic*, 8, 1999, str. 37–45.

ke spravedlnosti přiblížit. MacKinnonová, jež ukazuje hierarchii a podřízení jako endemické vůči naší kultuře, usiluje o změny pomocí zákonů, které vyhlíží s opatrným optimismem – konkrétně pomocí vnitrostátního zákona o znásilnění a sexuálním obtěžování a mezinárodního zákona o lidských právech. Dokonce i Nancy Chodorowová, která v knize *The Reproduction of Mothering* (Reprodukce mateřství, 1978) předložila depresivní výklad o replikování utlačujících genderových kategorií ve výchově dětí, tvrdila, že by se tato situace mohla změnit. Muži a ženy by se mohli na základě porozumění nešťastným důsledkům těchto návyků rozhodnout, že napříště si budou počínat jinak, přičemž změny v zákonech a institucích mohou být v případě takových rozhodnutí nápomocné.

V mnoha částech světa má feministická teorie ještě stále tento ráz. Například v Indii se akademické feministky a feministé vrhli do praktického úsilí a feministické teoretizování je úzce provázané s praktickými problémy, jako je ženská vzdělanost, reforma nerovných pozemkových práv, změna zákona o znásilnění – který má dnes v Indii většinu z nedostatků, jež kritizovala první generace amerických feministů a feministek –, snaha přimět společnost respektovat problémy sexuálního obtěžování a domácího násilí. Tito feministé a tyto feministky vědí, že žijí v kruté nespravedlivé skutečnosti. Nemohou žít sami se sebou, aniž by se s touto nespravedlností každodenně do jisté míry nevypořádávali, a to pomocí svých teoretických textů i aktivit mimo učebnu.

Ve Spojených státech se však věci začaly měnit. Můžeme zde sledovat nový, znepokojivý trend. Nejenže feministická teorie věnuje relativně málo pozornosti nesnázím a úsilí žen mimo Spojené státy. (Tento deprimující rys byl vlastní i většině nejlepších prací dřívějšího období.) V americkém akademickém prostředí se rozmohlo cosi záluďnějšího než provinčnost. Je to prakticky úplný odklon od materiální stránky života a příklonění se k určité slovní a symbolické politice, kterou pojí se skutečnou situací skutečných žen jen ta nejtenčí vazba. Zdá se, že feministické myslitelky a myslitelé tohoto nového symbolického typu věří, že feministická politika znamená užívat slova subverzivním způsobem, a to v akademických publikacích plných povýšené záhadnosti a odpudivé abstraktnosti. Tato symbolická gesta mají být údajně formou politického odporu. Člověk tedy může jednat směle a nemusí se při tom pouštět do špinavých podniků, jako jsou předpisy a kampaně. Nový feminismus navíc poučuje své členy, že je zde jen málo prostoru pro sociální změny velkého měřítka, ba možná zde vlastně žádný takový prostor není. Všechny jsme, více či méně, uvězněny ve strukturách moci, které definovaly naši identitu coby žen. Nikdy nemůžeme změnit tyto struk-

tury v širším měřítku a nikdy jim nemůžeme uniknout. Vše, v co můžeme doufat, je, že v těchto strukturách moci nalezneme místa, z nichž je možné tyto struktury samotné parodovat, utahovat si z nich a řečově je překračovat. A tak se symbolická slovní politika nejen prezentuje jako určitý druh reálné politiky, ale dokonce se považuje za jedinou politiku, která je skutečně možná.

Tento vývoj je do velké míry zapříčiněn vlivem francouzského postmoderního myšlení. Mnozí mladí feministé a mnohé mladé feministky byli nehledě na své konkrétní vazby k tomu či onomu francouzskému mysliteli ovlivněni krajně francouzskou myšlenkou, že intelektuálové se zapojují do politiky tím, že rozvratně mluví, a že již to je významným druhem politického jednání. Mnoho z nich také z textů Michela Foucaulta – ať už správně, či chybně – vyvodilo fatalistickou myšlenku, že jsme vězni všeobjímající struktury moci a že skutečná reformní hnutí obvykle nakonec slouží moci novými a záludnými způsoby. Takovéto feministky a takovíto feministé tedy nacházejí útěchu v myšlence, že subversivní používání slov je pro feministické intelektuály stále určitou možností. Jsme sice zbaveni naděje na větší a trvalejší změny, můžeme nicméně stále předvádět svůj odpor přepracováváním slovních kategorií, a tím i osobních identit, které jsou jimi na okrajích společnosti konstituovány.

Více než kdo jiný dala tomuto vývoji podobu jedna americká feministka. Judith Butlerová pro mnohé mladé badatele a badatelky definuje, čím je feminismus nyní. Byla vyškolená jako filosofka a často je považována – spíše lidmi z oblasti literatury než filosofy – za jednu z hlavních myslitelek genderu, moci a těla. Pokud se pozastavujeme nad tím, co se stalo se starou feministickou politikou a materiální skutečností, k níž se obracela, je patrně nutné popasovat se s dílem a vlivem Butlerové a pečlivě prozkoumat její závěry, které přivedly tolik lidí k tomu, aby zaujali postoj velmi blízký kvietismu a ústupu z činného života.

2.

Je těžké pevně uchopit myšlenky Judith Butlerové, jelikož je těžké zjistit, o jaké myšlenky se vlastně jedná. Butlerová je velmi chytrý člověk. Ve veřejných debatách dokazuje, že dovede mluvit jasně a rychle chápat to, co jí ostatní říkají. Její styl psaní je však těžkopádný a temný. Je protkaný narážkami na jiné teoretiky a teoretičky a vychází z širokého spektra teoretických tradic. Kromě Foucaulta a také Freuda, na něž se autorka začala zaměřovat v nedávné době, se dílo Butlerové opírá o my-

šlení Louise Althussera, francouzské lesbické teoretičky Monique Wittigové, amerického antropologa Gayla Rubina a dále Jacquesa Lacana, J. L. Austina a amerického filosofa jazyka Saula Kripkeho. Ne všechny tyto osobnosti se vzájemně shodnou, řečeno jasně. První problém při čtení Butlerové tedy spočívá ve zmatení čtenáře tím, že autorčiny argumenty jsou podepřeny odkazy k tolika protirečícím si pojmům a doktrínám, a to obvykle bez jakéhokoli vysvětlení, jak by se tyto zjevné kontradikce daly řešit.

Další problém tkví v autorčině nenuceném způsobu odkazování k jiným myslitelům. Jejich myšlenky nejsou nikdy popsány dostatečně detailně, aby do nich pronikl nezasvěcený čtenář – pokud nejste obeznámeni s althusserovským pojmem „interpelace“, budete se ztrácet v celých kapitolách – či aby zasvěcený čtenář pochopil, jak přesně autorka těmto obtížným myšlenkám rozumí. Nemálo akademických textů je samozřejmě v jistém ohledu aluzivních: předpokládají předběžnou znalost určitých nauk a pozic. Ovšem v kontinentální i angloamerické filosofické tradici akademičtí autoři a autorky píšící pro specializované publikum standardně uznávají, že myšlenkové figury, které zmiňují, jsou komplikované a jako takové jsou předmětem mnoha rozdílných interpretací. Autoři a autorky typicky přijímají zodpovědnost za rozvinutí jedné konkrétní z vícera diskutabilních interpretací a také za to, že pomocí argumentů předvedou, proč onu osobnost interpretují právě takto a proč je jejich interpretace lepší než ostatní. Nic z toho u Butlerové nenalezáme. Odlišnými interpretacemi se jednoduše nezabývá – a to ani tam, jako v případech Foucaulta a Freuda, kde rozvíjí vysoce nesamozřejmě výklady, které by mnoho badatelů a badatelek nepřijalo. Člověk si tedy vyvodí závěr, že aluzivnost autorčina psaní nelze vysvětlit obvyklým způsobem, tedy předpokladem publika specialistů, kteří chtějí debatovat o detailech určité esoterické akademické pozice. Texty Butlerové jsou prostě příliš řídké na to, aby uspokojily takovéto publikum. A je také očividné, že její dílo necílí na neakademické publikum, které se chce poprat se skutečnými nespravedlnostmi ve světě. Takovéto publikum by bylo jednoduše zmateno hutnou tkání stylu, jímž Butlerová píše, tónem zasvěceného vědění, kterým často hovoří členové uzavřené skupiny, a krajním nepoměrem jmen oproti vysvětlením.

Ke komu tedy Butlerová mluví? Mohlo by se zdát, že se obrací ke skupině mladých feministických teoretiček a teoretiků z akademického prostředí, kteří nestudují filosofii a nezajímají se o to, co doopravdy říkali Althusser a Freud a Kripke, avšak zároveň ani nepřicházejí zvnějšku filosofického diskursu a necítí potřebu být informováni o povaze jejich

projektů a přesvědčení o jejich hodnotě. Toto publikum se jeví jako pozoruhodně poddajné. Pomyslný čtenář je poslušný věšteckému hlasu, jímž je pronášen Butlerové text, a zároveň je ohromený patinou abstraktnosti vybroušených pojmů. Klade jen málo otázek, nevyžaduje žádné argumenty ani jasné definice pojmů.

Ještě podivnější přitom je, že od pomyslného čtenáře se očekává, že se v případě mnoha témat nebude příliš zajímat o konečný názor Butlerové. Neboť velkou část vět v jakékoli její knize – obzvláště věty stojící blízko závěrů kapitol – tvoří otázky. Někdy je odpověď, kterou otázka očekává, evidentní. Často jsou však věci mnohem nejednoznačnější. Mezi netázacími větami se najde mnoho takových, které začínají „Uvažme...“ („Consider...“) či „Mohli bychom poznamenat...“ („One could suggest...“), a Butlerová nikdy čtenáři přímo neřekne, jestli souhlasí s náhledem, který popisuje. Mystifikace stejně jako hierarchie jsou nástroji její praxe. A mystifikace se vyhýbá kritice, protože jen málokdy tvrdí něco určitého.

Zde jsou dva reprezentativní příklady:

„Co znamená, že konání subjektu *předpokládá* jeho vlastní podřízenost? Je akt *předpokládání* totožný s aktem *opětného ustavení*, nebo existuje diskontinuita mezi předpokládanou a znovu ustavenou mocí? Uvažme, že v samotném aktu, jímž subjekt reprodukuje podmínky své vlastní podřízenosti, exemplifikuje časově založenou zranitelnost, která patří k těmto podmínkám, konkrétně k nutným předpokladům jejich obnovy.“²

„Na tyto otázky zde nelze odpovědět, ale naznačují směr myšlení, který možná předchází otázce svědomí, totiž naznačují otázku, která zaměstnávala Spinozu, Nietzscheho a nejnověji Giorgia Agambena: jak máme chápat touhu být jako konstitutivní touha? Přeneseme-li svědomí a interpelaci do takového pojetí, můžeme k této otázce přidat další: jak je taková touha zneužívána nejen zákonem v singuláru, ale

² Originální znění: „What does it mean for the agency of a subject to *presuppose* its own subordination? Is the act of *presupposing* the same as the act of *reinstating*, or is there a discontinuity between the power presupposed and the power reinstated? Consider that in the very act by which the subject reproduces the conditions of its own subordination, the subject exemplifies a temporally based vulnerability that belongs to those conditions, specifically, to the exigencies of their renewal.“ J. Butler, *The Psychic Life of Power. Theories in Subjection*, Stanford 1997, str. 12. – Pozn. překl.

zákony různého druhu tak, že ustoupíme podřízenosti, abychom si udrželi určitý smysl společenského „bytí“?³

Proč Butlerová volí tento provokativní, rozčilující způsob psaní? Tento styl jistě není bezprecedentní. Některé větve kontinentální filosofické tradice, i když jistě ne všechny, mají nešťastný sklon vidět filosofa či filosofku jako hvězdu, která fascinuje – a to často svou obskurností –, spíše než jako diskutujícího mezi sobě rovnými. Když jsou ostatně myšlenky vyjádřeny jasně, je možné je oddělit od jejich autora: člověk je může uchopit a samostatně rozvíjet. Když zůstávají záhadné – čili když nejsou tak úplně tvrzeny –, zůstává člověk závislý na autoritě jejich původce. Myslitel či myslitelka je bodem zájmu jen pro své nabubřelé charisma. Člověk trne v očekávání a dychtí se dozvědět, jaký bude další krok. Když bude Butlerová následovat tento „směr uvažování“, co řekne? Řekněte nám prosím, co to znamená, že konání subjektu předpokládá jeho vlastní podřízení? (Žádná jasná odpověď na tuto otázku nepřichází, pokud mohu posoudit.) Člověk nabývá dojmu, že se tu setkává s myslí, která je tak hluboce přemýšlivá, že neřekne nic lehkovážného: a tak člověk v ohromení z její hloubky čeká, až konečně něco řekne.

Tímto způsobem kolem sebe nejasnost vytváří auru důležitosti. A slouží i jinému souvisejícímu účelu. Tlačí čtenáře, aby uznal, že jelikož nedokáže pochopit, o co zde běží, musí to být tedy něco důležitého, určitá komplexnost myšlenky. Ve skutečnosti však sleduje často všední a ometé výrazy, kterými se autorka zaobírá příliš jednoduše a ležérně na to, aby otevřela nový rozměr jejich porozumění. Když v sobě zstrašený čtenář knih Judith Butlerové vydoluje dost smělosti na to, aby takto přemýšlel, uvidí, že myšlenky v těchto knihách jsou mělké. Když myšlenky Butlerové vyjádříme stručně a jasně, uvidíme, že bez mnoha doplňujících rozlišení a argumentů příliš daleko nevedou a ani nejsou nijak nové. Nejasnost tak zaplňuje prázdno, které vzniká absencí skutečné komplexnosti myšlenek a argumentů.

³ Originální znění: „Such questions cannot be answered here, but they indicate a direction for thinking that is perhaps prior to the question of conscience, namely, the question that preoccupied Spinoza, Nietzsche, and most recently, Giorgio Agamben: How are we to understand the desire to be as a constitutive desire? Resituating conscience and interpellation within such an account, we might then add to this question another: How is such a desire exploited not only by a law in the singular, but by laws of various kinds such that we yield to subordination in order to maintain some sense of social „being“?“ Tamt., str. 130. – Pozn. překl.

Minulý rok vyhrála Butlerová první cenu v každoroční Soutěži psaní špatných textů (Bad Writing Contest) sponzorované časopisem *Philosophy and Literature*, a to díky následující větě:

„Přechod od strukturalistického pojetí, v němž je kapitál chápán jako něco, co relativně homogenně strukturuje společenské vztahy, k pojetí hegemonie, v němž mocenské vztahy podléhají opakování, konvergenci a reartikulaci, vnesl do myšlení o struktuře otázku časovosti a vyznačil posun od jedné verze althusserovské teorie, která bere strukturální totality jako teoretické objekty, k teorii, v níž vhledy do kontingentní možnosti struktury otevírá obnovené pojetí hegemonie jako vázané na kontingentní místa a strategie reartikulace moci.“⁴

Butlerová zajisté mohla napsat: „Marxistické výklady, zaměřené na kapitál jako ústřední sílu strukturující společenské vztahy, zobrazovaly působení této síly jako všude stejného druhu. Naproti tomu althusserovské výklady, které se zaměřují na moc, vidí působení této síly jako různorodé a proměnlivé v čase.“⁵ Namísto toho se Butlerová vyjadřuje mnohmluvně, a nutí tak čtenáře vynaložit tolik námahy na rozluštění jejího textu, že zbývá jen málo energie na posouzení pravdivosti jejích tvrzení. Redaktor časopisu, když vyhlásoval zmíněnou cenu, poznamenal, že „je to možná úzkost vyvolávaná neproniknutelností takového psaní, co vedlo profesora Warrena Hedgese ze Southern Oregon University k ocenění Judith Butler jako „pravděpodobně jednoho z nejchytřejších lidí na planetě.“ (Takovéto špatné psaní však v žádném případě není všudypřítomné ve skupině teoretiků a teoretiček z oblasti „queer teorie“, s níž je

⁴ Originální znění: „The move from a structuralist account in which capital is understood to structure social relations in relatively homologous ways to a view of hegemony in which power relations are subject to repetition, convergence, and rearticulation brought the question of temporality into the thinking of structure, and marked a shift from a form of Althusserian theory that takes structural totalities as theoretical objects to one in which the insights into the contingent possibility of structure inaugurate a renewed conception of hegemony as bound up with the contingent sites and strategies of the rearticulation of power.“ J. Butler, *Further Reflections on Conversations of Our Time*, in: *Diacritics*, 1, 1997, str. 13. – Pozn. překl.

⁵ Originální znění: „Marxist accounts, focusing on capital as the central force structuring social relations, depicted the operations of that force as everywhere uniform. By contrast, Althusserian accounts, focusing on power, see the operations of that force as variegated and as shifting over time.“ – Pozn. překl.

Butlerová spojována. Například David Halperin píše o vztahu Foucaulta ke Kantovi a řecké homosexualitě filosoficky jasně a historicky přesně.)

V literárním světě získává Butlerová prestiž tím, že je filosofka. Mnoho obdivovatelů spojuje její způsob psaní s filosofickou hloubkou. Avšak měli bychom se ptát, zda takovýto styl vůbec náleží k filosofické tradici spíše než k úzce souvisejícím, avšak soupeřícím tradicím sofistiky a rétoriky. Od té doby, co Sókratés odlišil filosofii od toho, co dělali sofisté a rétoři, byla filosofie diskursem sobě si rovných, kteří si vyměňovali argumenty a protiargumenty bez jakýchkoliv zatemňujících úskoků. Tímto způsobem, tvrdí Sókratés, prokazuje filosofie respekt duši, zatímco manipulativní metody ostatních jí prokazují pouze neuctu. Jednoho odpoledne během dlouhého letu, když mě již čtení Butlerové začalo unavovat, jsem namísto ní vzala do ruky pracovní verzi disertace své studentky o Humově pohledu na osobní identitu. Ta ale píše jasně, pomyslela jsem si s potěšením a kouskem hrdosti. A Hume, jaká to znamenitá a vládná duše! Jak laskavě respektuje čtenářovu inteligenci i za cenu odhalení vlastní nejistoty.

3.

Hlavní Butlerové myšlenka, kterou poprvé předložila v roce 1989 v knize *Gender Trouble* (Potíž s genderem), a poté opakovala ve svých dalších knihách, říká, že gender je sociální hříčkou. Naše představy o tom, co jsou muži a ženy, nereflektují nic, co by v přírodě existovalo věčně. Namísto toho se odvozují ze zvyků, v nichž se zakotvují společenské mocenské vztahy. Tato úvaha samozřejmě není ničím novým. Denaturalizace genderu se objevuje již u Platóna a významně ji oživil John Stuart Mill, který v knize *Subjection of Women* (Podřízenost žen, 1869) tvrdí, že „to, čemu se dnes říká přirozenost žen, je navýsost umělou věcí“.⁶ Mill chápal, že tvrzení o „ženské přirozenosti“ se odvozují z hierarchií moci a zároveň je podírají: ženskost je cokoli, co poslouží k udržení žen v podřízeném stavu či „k ztročení jejich myslí“, jak sám říká. V rodině i ve feudalismu slouží řeči o přirozenosti zájmům otroctví. „Podřízení žen mužům je všeobecným zvykem a jakékoliv odchýlení od něj se tak celkem přirozeně zdá být nepřirozené... Avšak existovalo někdy nějaké panství, které by se nezdálo přirozené těm, kdo jej vykonávali?“⁷

⁶ S. Mill, *The Subjection of Women*, London 1869, str. 38.

⁷ Tamt., str. 21.

Mill zdaleka nebyl prvním sociálním konstruktivistou. Podobné názory na hněv, chamtivost, závist a jiné určující rysy našich životů byly v dějinách filosofie běžné již od antického Řecka. A Millovo uplatnění známých pojmů sociálního konstruktivismu na gender potřebovalo, a stále potřebuje, mnohem důkladněji rozvinout: jeho podnětné poznámky ještě nebyly teorií genderu. Dlouho před tím, než Butlerová vystoupila na scénu, mnoho feministek a feministů k artikulování takové teorie přispělo.

V pracích publikovaných v sedmdesátých a osmdesátých letech tvrdily Catherine MacKinnonová a Andrea Dworkinová, že konvenční chápání genderových rolí je způsobem, jak zajistit trvalou mužskou dominanci v sexuálních vztazích i ve veřejné sféře. Přenesly jádro Millovy úvahy do sféry života, o níž toho tento viktoriánský filosof mnoho neřekl. (Avšak něco přece jen ano: již v roce 1869 Mill pochopil, že nemožnost kriminalizovat znásilnění v rámci manželství znamená pojmát ženu jako nástroj k mužskému užívání a popírat její lidskou důstojnost.) S feministickou fantazií idylické přirozené sexuality žen, kterou bylo potřeba jen „osvobodit“, se již v době před Butlerovou vypořádaly MacKinnonová a Dworkinová. Společenské síly podle nich pronikají tak hluboko, že bychom neměli předpokládat, že máme přístup k takovému pojetí „přirozenosti“. Obě kladly také již v době před Butlerovou důraz na způsoby, jimiž mocenské struktury opanované muži marginalizují a podřizují nejen ženy, ale také lidi, kteří chtějí žít v homosexuálním vztahu. Chápaly, že diskriminace gayů a leseb je způsobem upevňování obvyklých, hierarchicky uspořádaných genderových rolí. V diskriminaci gayů a leseb tedy spatřovaly formu sexuální diskriminace.

Ještě před Butlerovou předložila psycholožka Nancy Chodorowová detailní a poutavý výklad toho, jak se genderové rozdíly replikují napříč generacemi: tvrdila, že všudypřítomnost těchto mechanismů replikace nám umožňuje pochopit, jak to, co je umělé, může být přesto téměř všudypřítomné. Ještě před Butlerovou ukázala biologka Anne Fausto Sterlingová svou důkladnou kritikou experimentálních výzkumů domněle podporujících přirozenost konvenčních genderových rozlišení, jak společenské mocenské vztahy hluboce podkopaly objektivitu vědců: *Myths of Gender* (Mýty o genderu, 1985) byl velmi přílehlavý název pro to, co objevila v biologii své doby. (Na tomto podniku se podíleli i jiní biologové a biologky a primatoložky a primatologové.) Politická teoretička Susan Moller Okinová prozkoumala ještě před Butlerovou roli práva a politického myšlení při konstrukci genderového osudu žen v rodinách – tento projekt byl také rozvíjen množstvím feministek a feministů v ob-

lasti práva a politické filosofie. Důležitý antropologický výklad podřízenosti, který ještě před Butlerovou podala Gayle Rubin v knize *The Traffic in Women* (Kupčení s ženami, 1975), poskytl hodnotnou analýzu vztahu mezi společenskou organizací genderu a nerovnostmi moci.

Co tedy dílo Butlerové přidává k tomuto obsáhlému souboru textů? *Gender Trouble* ani *Bodies that Matter* (Závažná těla, 1993)⁸ neobsahují žádný propracovaný argument proti biologickým tvrzením o „přirozeném“ rozdílu, žádný výklad mechanismů genderové replikace, ani žádné vysvětlení, jak právo utváří rodinu. V neposlední řadě se také nijak precizně nezaměřují na možnosti právních změn. Nabízí nám tedy Butlerová něco, co by již nebylo důkladněji rozvinuto ve starších feministických textech? Jedno její relativně originální tvrzení říká, že když rozpoznáme umělost genderových rozdělení a upustíme od myšlenky, že tato rozdělení vyjadřují jistou nezávislou přírodní skutečnost, pochopíme také, že není žádný pádný důvod pro to, aby genderové typy byly dva – spojené se dvěma biologickými pohlavími – spíše než tři, pět či neurčitě mnoho. „Když se o zkonstruovaném genderovém statusu uvažuje jako o radikálně nezávislém na pohlaví, stává se sám gender volně plynoucí hříčkou,“ píše Butlerová.⁹ Z tohoto tvrzení pro Butlerovou nevyplývá, že bychom mohli volně transformovat gendery, jak se nám zlíbí: autorka je přesvědčena, že existují neúprosné meze naší svobody. Trvá na tom, že bychom si neměli naivně představovat, že zde je jakési původní ryzí „já“, které přetrvává za společnosti a je připravené vyrukovat zcela čisté a osvobozené: „Není zde žádné ‚já‘, které by předcházelo konvergenci či by si zachovávalo ‚integritu‘ před svým vstupem do tohoto konfliktního kulturního pole. Je zde pouze ujímání se nástrojů tam, kde leží, přičemž samo ‚ujímání se jich‘ je umožněno nástrojem, který před člověkem leží.“¹⁰ Butlerová však tvrdí, že můžeme tvořit kategorie, které jsou v jistém smyslu nové, a to umnou parodií těch starých. Její nejznámější myšlenka, totiž pojetí politiky jako parodické performance, se tedy zrodila z pocitu – striktně omezené – svobody, který pochází z pochopení, že naše myšlenky o genderu byly tvarovány silami, které jsou spíše společenské než biologické. Jsme odsouzeni reprodukovat mocenské

⁸ Kniha existuje v českém překladu: J. Butlerová, *Závažná těla. O materialitě a diskursivních mezích „pohlaví“*, přel. J. Fulka, Praha 2016. – Pozn. překl.

⁹ Táž, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York 1999², str. 10.

¹⁰ Tamt., str. 185.

struktury, do nichž se rodíme, avšak můžeme si z nich alespoň utahovat. A některé formy žertování jsou subverzivními útoky na původní normy.

Myšlenka genderu jako performance je nejznámější myšlenkou Butlerové, a tak je namístě se zde zastavit, abychom ji prozkoumali blíže. Autorka tento koncept uvedla v *Gender Trouble* intuitivně, aniž by poukazovala k podobným teoretickým figurám ve starší literatuře. Později odmítla domněnku, že odkazovala ke kvazi divadelní performanci a spojovala namísto toho svůj koncept s Austinovým výkladem řečových aktů v knize *How to Do Things with Words* (Jak udělat něco slovy, 1962). Austinova lingvistická kategorie „performativů“ je kategorií lingvistických promluv, které fungují samy o sobě jako jednání spíše než jako tvrzení. Když – za náležitých společenských okolností – řeknu „vsázím sto dolarů“ nebo „omlouvám se“ nebo „ano“ – během svatebního obřadu – nebo „křtím tuto loď jako...“, nepodávám zprávu o sázce, omluvě, manželství nebo křtu lodi, nýbrž každou tuto věc vykonávám.

Analogické tvrzení Butlerové o genderu není očividné, neboť „performance“, o něž běží, zahrnují kromě jazyka i gesta, šaty, pohyb a jednání. Austinova teze, která se omezuje na víceméně technickou analýzu jisté skupiny vět, není pro Butlerovou ve skutečnosti příliš nápomocná k rozvíjení jejích myšlenek. Přestože sama vehementně odmítá taková čtení svých prací, která spojují její přístup s divadlem, úvaha o subverzivní práci s genderem, již předvádí Living Theater, nám patrně její myšlenky osvětlí mnohem více než uvažování o Austinovi.

Zároveň ani způsob, jímž Butlerová Austina vykládá, není příliš věrohodný. Autorka přichází například s podivným tvrzením, že zařazení svatebního obřadu mezi desítky příkladů performativů v Austinově textu napovídá, „že heterosexuální pouta je paradigmatickou formou oněch řečových aktů, které dávají vzniknout tomu, co pojmenovávají“. ¹¹ To sotva. Manželství není pro Austina o nic více paradigmatické než vsazení, křtění lodí, slibování či omlouvání se. Austin se zajímá o určitý formální rys jistých promluv a nemáme žádný důvod předpokládat, že obsah těchto promluv je jakkoli významný pro jeho argumentaci. Obvykle je chybou projektovat mimořádný význam do nezajímavých příkladů, které si filosof vybral pro svůj text. Měli bychom říci, že Aristotelovo užití nízkotučné diety k ilustraci praktického syllogismu napovídá, že se v jádru aristotelské ctnosti nachází kuře? Nebo že Rawlsův výběr cestovních plánů k ilustraci praktického uvažování ukazuje, že *Teorie spravedlnosti* nám chce všem zaopatřit dovolenou?

¹¹ Táž, *Závažná těla*, str. 294.

Necháme-li tyto podivnosti stranou, tkví myšlenka Butlerové patrně v tomto: když jednáme a mluvíme způsobem, který se zakládá na genderu, nepodáváme pouhou zprávu o něčem, co je již ve světě fixované, nýbrž toto něco spíše konstituujeme, přemísťujeme a posilujeme. Tím, že se chováme, jako kdyby existovaly mužská a ženská „přirozenost“, spoluvoříme společenskou iluzi, že tyto přirozenosti existují. Ony však ve skutečnosti nikdy nejsou oddělené od našich činů, vždy je právě my přivádíme k existenci. A zároveň tím, že budeme tyto performance provádět nepatrně jiným, parodickým způsobem, můžeme dané přirozenosti tak trochu mařit.

Oním výhradním místem pro konání ve světě svázaném hierarchií jsou naše malé příležitosti klást odpor genderovým rolím, kdykoli se začínají formovat. Když se přistihnu, že performuji ženství, můžu své jednání převrátit, utahovat si z něj, provést ho trochu jinak. Takoveto reaktivní a parodické performance podle Butlerové nikdy nevyvedou širší systém z rovnováhy. Autorka si nepředstavuje masová hnutí odporu či boje za politické reformy. Pouze osobní činy prováděné skrovným počtem uvědomělých performerů. Tak jako herci mohou podrýt špatný scénář tím, že budou své repliky přednášet podivně, je možné se podobně vypořádat i s genderem: scénář zůstává špatný, ale herci mají kousek svobody. Tak se dostáváme k základu toho, co Butlerová v *Excitable Speech* (Vzrušivá řeč, 1997) nazývá „ironickým doufáním“.

Až potud jsou závěry Butlerové, navzdory své relativní všednosti, přijatelné a dokonce zajímavé, přestože člověka zneklidňuje již autorčina omezená představa o možnostech změny. Avšak Butlerová přidává k těmto přijatelným tvrzením o genderu ještě dvě další, která jsou silnější a spornější. První z nich říká, že neexistuje žádný aktér, který by předcházel společenským silám, jež produkují „já“. Pokud to znamená, že se novorozeňata rodí do genderově rozděleného světa, který začíná téměř okamžitě replikovat muže a ženy, pak je toto tvrzení přijatelné, přestože nepřekvapivé: experimenty již nějakou dobu dokazují, že způsob, jakým děti držíme a mluvíme k nim, a způsob, jakým se popisují jejich emoce, jsou hluboce formovány pohlavím, které podle dospělých dítě má. (Se stejným dítětem budou dospělí houpat a poskakovat, když si budou myslet, že je to chlapec, a mazlit se s ním, pokud se budou domnívat, že je to dívka; pláč budou v případě domnělé dívky klasifikovat jako strach, v případě chlapce jako zlost.) Butlerová neprojevuje žádný zájem o tato empirická fakta, přestože podporují její závěr. Pokud však míní to, že novorozeňata se rodí do světa zcela netečná, bez jakýchkoliv tendencí a schopností, které by v jistém smyslu předcházely jejich zkušenosti

v genderově rozdělené společnosti, pak je toto tvrzení již mnohem méně přijatelné a jen obtížně se bude podkládat empiricky. Butlerová nenabízí žádné takové podložení a raději zůstává ve vysoké sféře metafyzické abstrakce. (Níc méně její nedávná práce o Freudovi možná zmíněnou myšlenku popírá: naznačuje totiž společně s Freudem, že existuje alespoň několik málo před-společenských impulsů a tendencí, přestože tato úvaha není, jako obvykle, rozvinuta příliš jasně.) Takovéto přehnané odmítání předkulturní schopnosti konat znemožňuje opřít se o některé ze zdrojů, které Chodorowová a další používají, když se snaží nastínit možnou kulturní změnu k lepšímu.

Butlerová nakonec chce říci, že je nám vlastní určitá schopnost konat, provádět změny a klást odpor. Avšak odkud se tato schopnost bere, pokud v osobnosti nenalzáme žádnou strukturu, která by nebyla ve svém jádru výtvorem moci? Odpovědět na tuto otázku není pro Butlerovou nemožné, avšak dosud ji jasně nezodpověděla a nepřesvědčila tedy ty, kdo se domnívají, že lidské bytosti mají alespoň nějaké předkulturní touhy a potřeby – jídla, bezpečí, kognitivní autonomie, přežití – a že tato struktura náležející k osobnosti je klíčová pro vysvětlení našeho vývoje jako morálních a politických aktérů. Rádi bychom viděli, jak se Butlerová zaobírá nejsilnějšími formami tohoto pohledu na věc a jasně a bez žargonu vysvětluje, proč přesně a v jakých bodech je odmítá. Také bychom ji rádi slyšeli mluvit o skutečných nemluvnatech, která vskutku projevují určitou strukturu usilování od počátku ovlivňující jejich recepci kulturních forem.

Druhým silným tvrzením Butlerové je, že i samo tělo, a obzvláště rozdělení na dvě pohlaví, je společenskou konstrukcí. Míni nejen to, že tělo je mnoha způsoby formováno společenskými normami toho, jací mají muži a ženy být. Chce také říci, že skutečnost, že považujeme binární rozdělení pohlaví za základní a klíčové pro uspořádání společnosti, je sama společenskou myšlenkou a není dána v tělesné skutečnosti. Co přesně toto tvrzení znamená a do jaké míry je přijatelné?

Butlerová stručně prozkoumává Foucaultovy postřehy o hermafroditech a ukazuje nám tím, jak společnost úzkostně trvá na klasifikování každé lidské bytosti podle jedné či druhé přihrádky, nezávisle na tom, jestli se dané individuum do jakékoli přihrádky vejde. Tím se však samozřejmě neprokazuje, že skutečně existuje mnoho takto nerozhodnutelných případů. Butlerová správně trvá na tom, že bychom mohli zavést mnoho jiných klasifikací tělesných typů, které by se nemusely nutně zaměřovat na binární rozdělení jako na to nejvýznačnější. A správně také trvá na tom, že domněle vědecká tvrzení o tělesné pohlavní rozdílnos-

ti byla do velké míry projekcemi kulturní předpojatosti – přestože zde Butlerová nenabízí nic ani zdaleka tak přesvědčivého jako zevrubná biologická analýza Anne Fausto Sterlingové.

A přesto je příliš zjednodušující říci, že tělo není nic než moc. Bývali jsme mohli mít těla ptáků, dinosaurů či lvů, avšak nemáme je, a tato skutečnost formuje naše volby. Kultura může formovat a přeformovávat určité aspekty naší tělesné existence, avšak neformuje všechny. „V člověku stíhaném hladem a žízni,“ zpozoroval již před dlouhou dobou Sextos Empeirikos, „je nemožné pomocí argumentace vzbudit přesvědčení, že jimi zase tak moc stíhán není.“¹² Toto je důležitý fakt také pro feminismus, neboť nutriční potřeby žen (a jejich specifické potřeby během těhotenství či kojení) jsou důležitým feministickým tématem. I v případě rozdílnosti pohlaví by bylo až příliš jednoduché hodit je za hlavu jako kulturu, feministky a feministé by neměli horlivě činit takovéto dalekosáhlé gesto. Například ženy, které běhají či hrají basketbal, právem uvítaly rozbití mýtů o ženské atletické výkonnosti, jež vyprodukovaly předsudky společnosti ovládané muži. Právem ale také požadovaly specializovaný výzkum ženských těl, který umožnil lépe porozumět ženským tréninkovým potřebám a specificky ženským zraněním. Krátce, co feminismus potřebuje, a občas obdrží, je jemné zkoumání interakce tělesné diference a kulturní konstrukce. A Butlerové abstraktní vyjádření, která se vznášejí vysoko nad veškerou hmotou, nám neposkytují nic z toho, co potřebujeme.

4.

Předpokládejme, že Butlerové uznáme nejzajímavější z jejich tvrzení, která jsme dosud probrali, a sice že společenská struktura genderu je všudypřítomná, avšak my jí můžeme odolávat subverzivním a parodickým jednáním. Stále budou zbývat dvě důležité otázky. Čemu bychom měli klást odpor a na jakém základě? Jakou budou mít činy odporu povahu a co od nich můžeme očekávat? Butlerová používá několik slov k popisu toho, co považuje za špatné, a tedy hodné odporu: „represivní“, „podřizující“ a „utlačující“. Ovšem nepředkládá žádné empirické pojednání o odporu, jaké nalezneme například ve fascinující sociologické studii *The Survival of Domination* (Přežití dominance, 1978) Barryho Adama, která zkoumá podřízení černochů, Židů, žen a gayů a leseb stejně jako

¹² Sextos Empeirikos, *Adv. math.* XI,149.

jejich způsoby zápasení s formami společenské moci, jež je utlačovaly. Butlerová ani neposkytuje žádný výklad pojmů odporu a útlačku, který by nám pomohl tehdy, kdy bychom skutečně pochybovali o tom, čemu bychom měli odporovat.

Butlerová se v tomto ohledu odchyľuje od dřívějších sociálně-konstruktivistických feministů a feministek, z nichž všichni užívali pojmy jako non-hierarchie, rovnost, důstojnost, autonomie a zacházení jako s účelem spíše než jako s prostředkem, a to všechno, aby naznačili směr vývoje skutečné politiky. A ještě méně je autorka ochotna vypracovat jakýkoli pozitivní normativní koncept. Po pravdě řečeno, je zjevné, že Butlerová, stejně jako Foucault, skálopevně oponuje normativním koncepcím, jako je lidská důstojnost či zacházení s lidskostí jako s účelem, neboť se domnívá, že jsou inherentně diktátorské. Podle ní bychom měli spíše čekat, co se ze samotného politického zápasení vyvrbí, než něco předem předepisovat jeho účastníkům. Universální normativní pojmy, tvrdí autorka, „kolonizují ve znamení stejnosti“.

Tato myšlenka vyčkávaní na to, co nastane, – tedy tato morální pasivita – se zdá být u Butlerové přijatelná, jelikož autorka tiše předpokládá publikum stejně naladěných čtenářů, kteří (tak nějak) souhlasí ohledně toho, co je špatné – diskriminace gayů a leseb, nerovné a hierarchické zacházení se ženami –, a dokonce (tak nějak) souhlasí se zdůvodněním, proč jsou tyto věci špatné (podřizují některé lidi jiným lidem, upírají lidem svobody, které by měli mít). Pokud však tento předpoklad odsuneme stranou, stane se absence normativního rozměru závažným problémem.

Zkuste tak jako dříve já vyučovat Foucaulta na současné právnické fakultě a rychle zjistíte, že subverze má mnoho podob a ne všechny z nich jsou Butlerové a jejím spojencům sympatické. Jeden vnímavý libertariánský student mi řekl: „Proč bych nemohl těmito myšlenkami klást odpor struktuře daní či antidiskriminačním zákonům, nebo dokonce díky těmto myšlenkám vstoupit do domobrany?“ Jiní, kterým tolik nezáleží na svobodě, by se mohli zapojit do subverzivního utahování si z feministických poznámek během vyučování či strhávání plakátů studentského spolku gayů a leseb. K takovýmto věcem dochází. A jsou parodické a subverzivní. Proč tedy nejsou smělé a dobré?

Ovšem, na tyto otázky existují dobré odpovědi, ale nenajdete je u Foucaulta ani u Butlerové. Odpověď totiž vyžaduje mluvit o tom, jaké svobody a příležitosti by lidské bytosti měly mít a co to znamená, že společenské instituce zacházejí s lidskými bytostmi jako s účely spíše než jako s prostředky – tedy normativní teorii sociální spravedlnosti a lidské

důstojnosti. Jedna věc je říci, že bychom měli k našim universálním normám přistupovat s pokorou a zároveň být ochotni se učit ze zkušeností utlačovaných lidí. Jinou věcí je tvrdit, že nepotřebujeme žádné normy. Foucault na rozdíl od Butlerové ve svých pozdních dílech přinejmenším naznačil, že se s tímto problémem vypořádává, a u zrodu všech jeho textů stojí intenzivní pociťování textury společenského utlačování a škod, které páchá.

Když se nad tím zamyslíme, spravedlnost, chápána jako osobní ctnost, má stejnou strukturu jako gender v butlerovské analýze: není vrozená ani „přirozená“, je produkovaná opakovanými činy – nebo, jak řekl Aristotelés, učíme se jí tím, že ji děláme –, formuje naše sklony a nutí nás některé z nich potlačovat. Tyto rituální činy a s nimi spojená potlačení jsou posilovány různými uspořádáními společenské moci, což například děti na hřišti, které se nechtějí dělit s ostatními, rychle objeví. Paradoxické podkopávání spravedlnosti je všudypřítomné v politice stejně jako v osobním životě. Avšak je zde důležitý rozdíl. Obvykle jsou nám tyto subverzivní činy proti srsti a domníváme se, že bychom měli mladé lidi silně odradit od toho, aby viděli normy spravedlnosti v takto cynickém světle. Butlerová nedokáže vysvětlit jakýmkoli čistě strukturálním či procedurálním způsobem, proč je podrývání genderových norem společenským dobrem, zatímco podrývání norem spravedlnosti je společenským zlem. Měli bychom si pamatovat, že Foucault byl fanouškem ájatolláha Chomejního. A proč ne? I to byl odpor a v textu nebylo skutečně nic, co by nám prozradilo, že tento zápas byl méně hodnotný než zápas za občanská práva a občanské svobody.

V jádru toho, jak Judith Butlerová chápe politiku, tedy zeje prázdnota. Ta může vypadat jako osvobozující, protože ji čtenář implicitně zaplní určitou normativní teorií lidské rovnosti či důstojnosti. Avšak nenechme se mýlit: pro Butlerovou, stejně jako pro Foucaulta, je subverze subverzí a může se principiálně obrátit jakýmkoliv směrem. Naivně prázdna politika Butlerové je vskutku obzvlášť nebezpečná pro věci, na kterých jí záleží. Na každého přítele Butlerové, jenž se chce zapojit do subverzivních performancí hlásajících represivitu heterosexuálních genderových norem, jsou zde desítky těch, kdo by se chtěli připojit k subverzivním performancím, jež se vysmívají normám placení daní, nediskriminace či slušného chování k ostatním studentům. Takovýmto lidem bychom měli říci, že nemohou jednoduše odporovat, jak chtějí, neboť zde jsou normy férovosti, slušnosti a důstojnosti, z kterých vyplývá, že takovéto chování je špatné. Ovšem pak musíme tyto normy artikulovat – a to Butlerová učinit nechce.

5.

Co přesně Butlerová míní tím, když nám radí jednat subverzivně? Máme se zapojit do parodických performancí, ale zároveň si uvědomovat, že sen o úplném uniknutí všem opresivním strukturám je pouhým snem: právě uvnitř opresivních struktur si musíme najít malá místa pro odpor, který ovšem nemůže doufat v proměnu celkové situace. A zde spočívá nebezpečný kvietismus. Pokud nás chce Butlerová pouze varovat před nebezpečnými snění o idylickém světě, v němž pohlaví nevyvolává žádné vážné problémy, pak si počíná moudře. Avšak často jde mnohem dál. Naznačuje, že instituční struktury, které zajišťují marginalizaci leseb a gayů v naší společnosti nebo trvajících nerovnost žen nikdy nedojdou hluboké změny – naději nám může dodávat nanejvýš to, že na tyto struktury budeme dělat dlouhý nos a budeme v nich nalézat skulinky pro naši osobní svobodu. „Když mě někdo počastuje zraňujícím jménem, vstupují do společenského bytí, a protože mě k mé existenci váže jisté nevyhnutelné pouto, protože se jistý narcismus zmocňuje jakéhokoliv výrazu, který připisuje existenci, jsem vedena k tomu, abych přijala výrazy, které mě zraňují, neboť mě společensky konstituují.“¹³ Jinými slovy, nemohu uniknout ponižujícím strukturám, aniž bych přestala existovat, takže se jim mohu nanejvýš posmívat a kousavě používat jazyk podřízení. Butlerová si odpor představuje vždy jako osobní, jako více či méně soukromý, odpor pro autorku nezahrnuje žádné neironické a organizované veřejné jednání směřující k právním či institučním změnám.

Není to stejné, jako bychom řekli člověku v otroctví, že instituce otroctví se nikdy nezmění, ale že může hledat způsoby, jak se jí vysmívat a podrývat ji, že může najít osobní svobodu v těchto činech opatrně odměřeného vzdoru? Zároveň je ovšem faktem, že se instituce otroctví může změnit a že byla změněna – avšak ne lidmi, kteří se na možnosti této změny dívali podobně jako Butlerová. Byla změněna, protože lidé se nespokojili s parodickou performancí: dožadovali se, a do jisté míry se domohli, společenského zvratu. Je také faktem, že instituční struktury, které formují životy žen, se změnily. Zákon o znásilnění se přinejmenším vylepšil, přestože stále není bezchybný, zákon o sexuálním obtěžování existuje tam, kde dříve neexistoval, na manželství se již nehledí jako na vkládání monarchické kontroly nad ženskými těly do rukou mužů. Tyto věci změnili feministky a feministé, jejichž odpovědi nebyla parodická

¹³ J. Butler, *Excitable Speech. A Politics of the Performative*, London – New York 1997, str. 104.

performance, nýbrž se domnívali, že moc, kdekoli je zkažená, by se měla a mohla podřídit spravedlnosti. Butlerová se takovéto naději nejen vyhýbá, má zároveň potěšení z její nemožnosti. Je pro ni vzrušující rozjímat o domnělé stabilitě moci a představovat si rituální subverze otrokyně, která je přesvědčena, že musí otrokyní zůstat. Říká nám – v ústřední tezi knihy *The Psychic Life of Power* (Psychický život moci, 1997) –, že si všichni erotizujeme mocenské struktury, které nás utlačují, a že se tedy sexuálního uspokojení můžeme dobrat pouze uvnitř jejich hranic. Zdá se, že právě z tohoto důvodu se Butlerová kloní k přitažlivým činům parodické subverze spíše než k jakýmkoli dlouhodobým materiálním či institucionálním změnám. Skutečné změny by vykořenily naše duše tak moc, že by nám to zabránilo v jakémkoli sexuální uspokojení. Naše libida jsou výtvoři zlých ztročujících sil, a mají tak nutně sadomasochistickou strukturu.

Parodická performance vskutku není tak špatná, pokud jste mocnými akademiky na liberální universitě a s doživotní smlouvou. Avšak právě zde se soustředění Butlerové na symbolično a její hrdé opomíjení materiální stránky života stává osudovou slepotou. Pro ženy, které jsou hladové, nevzdělané, zbavené práv, bité či znásilňované není přitažlivé či osvobozující rekonstruovat, ať už jakkoli parodicky, podmínky hladu, nevzdělanosti, zbavení práv, bití a znásilňování. Takovéto ženy chtějí spíše jídlo, školy, volební hlasy a integritu svých těl. Nevidím žádný důvod pro to, aby sadomasochisticky toužily po návratu do onoho špatného stavu. Pokud někteří jedinci nedokážou žít bez přitažlivosti dominance, zdá se to smutné, ale nám po tom doopravdy nic není. Avšak když zásadní teoretička říká ženám v zoufalých podmínkách, že jim život nabízí pouze pouta, poskytuje jim krutou lež, která lichotí zlu tím, že mu připisuje mnohem více síly, než kolik jí skutečně má. *Excitable Speech*, nejnovější Butlerové kniha, která předkládá její analýzu právních sporů ohledně pornografie a nenávislných projevů, nám přesně ukazuje, kam až její kvietismus sahá. Neboť nyní je ochotná říci, že i tam, kde jsou právní změny možné, i tam, kde k nim již skutečně došlo, bychom si měli přát, aby k nim nedošlo. Tak totiž uchováme netknutý prostor, v němž mohou utlačovaní předvádět své sadomasochistické parodické rituály. *Excitable Speech* je coby práce věnovaná zákonu o svobodě vyjadřování nehorázně špatnou knihou. Butlerová ukazuje, že si není vědoma hlavních teoretických výkladů Prvního dodatku ani širokého spektra případů, kterou by takováto teorie musela zohlednit. Předkládá absurdní právní tvrzení: říká například, že jediný druh projevů, který byl dosud považován za nechráněný zákonem, jsou projevy, které byly dříve definovány

spíše jako jednání než jako projev. (Ve skutečnosti existuje mnoho druhů projevů, od lživé či zavádějící reklamy přes urážlivé výroky až po právně definovanou obscénnost, o nichž se nikdy netvrdilo, že jsou spíše jednáním než projevem, a kterým je přesto odepřena ochrana Prvního dodatku.) Butlerová dokonce mylně tvrdí, že obscénnost byla považována za ekvivalent „projevu vyzývajícího k násilí“. Není to tak, že by Butlerová měla v záloze nějaký argument, který by podpořil její nové čtení široké škály případů nechráněných projevů, jež by měl výklad Prvního dodatku pokrýt. Prostě si nevšimla toho, že je tu široká škála případů a že její pohled není široce uznávaným právním pohledem. Nikdo, kdo se zajímá o právo, nemůže brát její argumentaci vážně.

Avšak vyjměme z plytkého pojednání Butlerové o nenávistných projevech a pornografii jádro její pozice. To vypadá takto: právní zákazy nenávistných projevů a pornografie jsou problematické (přestože se nakonec autorka nestaví jasně proti nim), protože uzavírají prostor, v němž mohou strany, které tyto projevy poškodily, předvádět svůj odpor. Tím Butlerová nejspíše míní, že budeme-li se s urážkami vypořádávat skrze právní systém, zbyde méně příležitostí pro neformální protesty. A snad také to, že stanou-li se urážky kvůli své nelegálnosti méně častými, budeme mít méně příležitostí k tomu, abychom protestovali proti jejich existenci.

Jistě, je tomu tak. Právo uzavírá tyto prostory. Nenávistné projevy a pornografie jsou extrémně komplikovaná témata, na něž se názory feministů a feministek mohou odůvodněně různit. (Přesto je možné popsat ony soupeřící pohledy na věc přesně: výklad Butlerové o MacKinnonové je ovšem méně než přesný, když tvrdí, že MacKinnonová podporuje „nařízení proti pornografii“¹⁴ a naznačuje, že navzdory explicitnímu popření ze strany MacKinnonové tato nařízení obsahují jistou formu cenzury. Butlerová nikde nezmiňuje, že to, co MacKinnonová doopravdy podporuje, je způsob osobního odškodnění, kdy konkrétní ženy, kterým pornografie způsobila újmu, mohou žalovat její výrobce a distributory.)

Z argumentace Butlerové nicméně vyplývají důsledky, které dalece přesahují oblast nenávistných projevů a pornografie. Autorka se zdá podporovat nejen kvietismus v těchto oblastech, nýbrž i mnohem obecnější právní kvietismus – či spíš radikální libertarianismus. Uvažuje následovně: odhodme vše, od stavebních zákonů přes zákony proti diskriminaci až po zákon o znásilnění, protože nám to uzavírá prostor, v němž poškození nájemci, oběti diskriminace a znásilněné ženy mohou před-

¹⁴ J. Butler, *Excitable Speech*, str. 127.

vádět svůj odpor. To sice není tentýž argument, který používají radikální libertariáni proti stavebním zákonům a zákonům proti diskriminaci. Dokonce i pro ně je znásilnění nepřekročitelnou hranicí. Závěry jsou ovšem podobné.

Pokud by Butlerová odpověděla, že její argumentace se týká pouze projevů – a v jejím textu, který připodobňuje škodlivé projevy k jednání, nenajdeme jediný důvod pro takovéto omezení –, pak jí můžeme odpovědět v oblasti projevů. Zbavme se zákonů proti lživé reklamě a neoprávněným zdravotnickým poučením, neboť uzavírají prostor, v němž mohou otrávení spotřebitelé a znetvoření pacienti předvádět svůj odpor! Opakuji, pokud Butlerová nesouhlasí s těmito rozšířeními svých úvah, musí odlišit své případy od těchto případů a není jasné, zda jí její pozice umožňuje takovéto rozlišení provést. Pro Butlerovou je subverzivní čin tak fascinující a přitažlivý, až se možnost, že by se věci ve světě mohly skutečně pohnout k lepšímu, stává zlým snem. Rovnost – jaká nuda! Žádná pouta, žádná rozkoš. Tímto způsobem její pesimistická erotická antropologie poskytuje opěrný bod amorální anarchistické politiky.

6.

Vezmeme-li v úvahu kvietismus vlastní textům Butlerové, můžeme lépe porozumět autorčině vlivné fascinaci „dragem“ a „crossdressingem“ coby paradigmaty feministického odporu. Stoupenci Butlerové se domnívají, že její výklad dragu implikuje, že takovéto performance jsou způsoby, jak mohou být ženy smělé a subverzivní. Nejsem si vědoma jakýchkoliv pokusů Butlerové odmítnout takováto čtení.

Avšak o co zde běží? Žena oblečená mužsky je stěží něčím novým. I tehdy, když byla relativně novým fenoménem, čili v devatenáctém století, byla v jiném ohledu něčím poměrně starým, neboť jednoduše replikovala stávající stereotypy a hierarchie mužsko-ženské společnosti a přenášela je do lesbického světa. Můžeme se také zeptat, co je v této oblasti parodickou subverzí a co je pouhou středostavovskou akceptací? Není hierarchie v rámci dragu stále hierarchií? A je skutečně pravda, jak by se mohlo zdát podle knihy *The Psychic Life of Power*, že dominance a podřízenost jsou rolemi, které ženy musí hrát ve všech sférách, protože jejich jedinou alternativou je jakoby-mužská dominance? Krátce, ženský crossdressing je starou omletou strategií – jak nás informuje sama Butlerová. Avšak chce, abychom nahlédli, že tuto strategii crossdresser podrývá a znovuobnovuje svou znalostí symbolických oděvních gest.

Znovu však musíme klást otazník nad touto novostí, a dokonce i onou subverzivitou. Uvažme například Andreu Dworkinovou a její parodii (v románu *Mercy*) butlerovské parodické feministky, která ze své pozice zajištěného akademického pohodlí prohlašuje následující věty:

„Představa, že se špatné věci prostě dějí, je propagandistická a neadekvátní... Abychom pochopili život ženy, musíme potvrdit skryté nebo nejasné rozměry rozkoše, často v bolesti, a volby, často pod nátlakem. Je třeba kultivovat vnímavost pro skryté znaky – například pro šaty, které jsou v současné mluvě víc než šaty nebo dekorace, nebo pro vzpouru skrytou za zdánlivou konformitou. Neexistuje žádná oběť. Možná je tu jen nedostatek znaků, je tu jen úporné zdání konformity, které pouze maskuje hlubší rovinu, na níž dochází k volbě.“¹⁵

Tato pasáž zachycuje stylem, který je na hony vzdálen stylu Butlerové, ambivalenci implikované autorky z některých textů Butlerové, která se vyžívá ve svém narušujícím jednání, zatímco svůj teoretický pohled rozhodně odvrací od materiálního utrpení žen, které jsou hladové, nevzdělané, znásilněné, bité. Není zde žádná oběť. Je zde pouze nedostatečnost znaků.

Butlerová naznačuje svým čtenářům a čtenářkám, že tato prohnaná satira *statu quo* je jedinou strategií odporu, kterou život nabízí. Nuže, ne tak docela. Život nabízí kromě mnoha způsobů, jak být lidský v osobním životě, a to mimo tradiční normy dominance a podřízení, také mnoho strategií odporu, které se nesoustřeďují na narcistickou osobní sebeprezentaci. Takovéto strategie užívají feministky a feministé – a samozřejmě i jiní lidé – k tomu, aby tvořili zákony a instituce, a neohlížejí se přitom na to, jak jednotlivé ženy ukazují svá těla a jejich genderovou povahu: jednoduše řečeno, tyto strategie zahrnují práci pro druhé, kteří trpí. Velkou tragédií nové feministické teorie v Americe je ztráta pocitu veřejného závazku. V tomto smyslu je sebestředný feminismus Butlerové extrémně americký, a není překvapivé, že se uchytil právě zde, kde se úspěšní lidé střední třídy raději zaměřují na rozvíjení svého „já“, než aby mysleli způsobem, který pomáhá zlepšit materiální životní podmínky druhých. Dokonce i v Americe je však možné, aby se teoretičky a teoretici věnovali veřejnému dobru a něco touto snahou dokázali.

Mnoho feministů a feministek v Americe stále uvažuje způsobem, který podporuje materiální změny a odpovídá na situaci těch nejutla-

¹⁵ A. Dworkin, *Mercy*, New York 1993, str. 334.

čovanejších. Akademickým a kulturním trendem je však směřovat stále více k pesimistické koketnosti reprezentované uvažováním Butlerové a jejích stoupců. Butlerovský feminismus je v mnoha ohledech jednodušší než starý feminismus. Vypráví mladým talentovaným ženám, že nemusejí pracovat na změnách zákona či nasycení hladových či napadání moci pomocí teorie zaměřené na materiální politiku. Mohou být politicky aktivní z bezpečí svých kampusů, uvíznout na symbolické rovině a proti moci činit subverzivní gesta pomocí promluvy a gestikulace. Butlerové teorie říká, že toto je vlastně beztak vše, co máme k dispozici jako možnost politického jednání. A není to vzrušující a sexy?

V nepatrném měřítku nám Butlerová samozřejmě předkládá jistou politiku naděje. Poučuje lidi, že právě teď mohou učinit něco odvážného, a to aniž by dali všanc svou bezpečnost. Ovšem tato odvaha je výhradně gestická, a nakolik Butlerové ideál naznačuje, že tato symbolická gesta jsou skutečně politickou změnou, nabízí pouze falešnou naději. Hladové ženy se tím nenají, zbité ženy to neochrání, znásilněné ženy v tom nena- leznou spravedlnost, gayové a lesby tím nedosáhnou právního zaštitění. V srdci radostného butlerovského podniku nakonec spočívá zoufalství. Velká naděje, naděje skutečně spravedlivého světa, kde zákony a insti- tuce chrání rovnost a důstojnost všech občanů, byla vyhoštěna, a dokon- ce snad vysmívána jako sexuálně suchopárná. Módní kvietismus Judith Butlerové je pochopitelnou odpovědí na to, jak je uskutečnění sprave- dlnosti v Americe obtížné. Avšak je to špatná odpověď. Kolaboruje se zlem. Feminismus si žádá víc a ženy si zaslouží něco lepšího.

Přeložil Marek Kettner